

ВІДГУК

на дисертацію Рубан Ольги В'ячеславівни «Трансформація гендерних ролей в бутті сучасної людини» на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 — «Філософська антропологія, філософія культури» (033 — Філософія)
галузі знань 03 — Гуманітарні науки

Актуальність теми дисертаційного дослідження Ольги В'ячеславівни не варто зайвий раз доводити, адже проблема гендерної рівності сьогодні є однією із найбільш серйозних проблем розвитку сучасних суспільств. Особливо це стосується суспільств транзитивних, які переживають ерозію усталених в минулому моральних цінностей. У зв'язку з цим можна помітити певну розгубленість індивідів, які втрачають життєві орієнтири, що провокує соціальні та міжособистісні конфлікти. Останнє, відповідно, відбивається на сталому прогресивному розвитку як суспільства, так і особистому житті індивідів.

Ольга В'ячеславівна, як годиться, почала свою наукову розвідку з аналізу джерельної бази і теоретико-методологічних засад дослідження трансформації гендерних ролей у сучасному світі. В цьому розділі вона окреслила гендер як об'єкт філософсько-антропологічного дослідження, показала тривале домінування біологічного чинника у визначенні соціального потенціалу людини та як важко дослідниками і спільнотами в цілому долались і продовжують долатись ці забобони. Аналізуючи наукову та художню літературу, а також народні сентенції, авторка торкнулась руху суфражисток, вислідила джерела феміністичного руху, розкрила історію появи терміну «гендер» та його неоднозначне тлумачення з самого початку використання в науковому обігу.

Теоретики соціального конструктивізму, як зазначає Ольга В'ячеславівна, прагнули показати, що гендер, або соціальна стать, як і всі інші типи соціальної взаємодії між жінками і чоловіками є результатом цілеспрямованої роботи базових соціальних інститутів. Для них «робити гендер» означає створювати для цього соціальні умови, що є програванням соціально схвалених гендерних ролей. Гендер є соціальним конструктом, продуктом стійких інтерпретативних практик. При цьому біологічна стать задає людині простір для самовизначення. Врешті-решт, гендерні ознаки, так само як і вікові, расові, класові та ін. покликані впорядковувати відносини між чоловіками і жінками. А тому гендер є нічим іншим як історично змінним культурно обумовленим продуктом. Деякі дослідники навіть вбачають у гендері культурну метафору, а стать перетворюється ними на культуротворчий чинник та символ.

В цьому ж розділі авторка розрізняє ролі та статуси, застосовує їх до поняття «гендер». Гендерну нерівність пов'язує з патріархальним світоглядом. Аналізує доробки українських вчених та показує як вітчизняні та зарубіжні дослідники виявляють дискримінацію «жіночого» на рівні мовлення, у сталих мовних практиках. Врешті-решт, Ольга В'ячеславівна робить висновок, що «введений в науковий обіг у 70-х роках ХХ ст. термін «гендер» дає можливість більш ґрунтовно розкрити особливості соціальної взаємодії та окреслити

перспективи чи попередити можливі загрози сталому суспільному розвитку у майбутньому» (с. 52). Аналіз авторкою досліджень трансформацій гендерних ролей в сучасному суспільстві, понять «маскулінності» та «фемінності» дозволив їй заявити, що «біполярний поділ суспільства на сучасному етапі історичного, економічного та соціокультурного розвитку обмежує можливості соціальної реалізації та потребує андрогінного типу особистості» (с. 67).

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячений аналізу ідейних витоків основних нормативних програм гендерної поведінки. В ньому авторка розглядає суперечливість гендерної поведінки в залежності від того чи іншого типу світогляду в різні історичні періоди. Відзначає репресивний характер патріархальних стереотипів, який навіть прихильники гендерного паритету подекуди сприймають як цілком закономірне явище, що свідчить про догматичність та певну «фетишизацію» притаманних античному мисленню концептів відповідно «до природи людини». З притаманною Ользі В'ячеславівні ретельністю в першому параграфі даного розділу ідейні витoki нормативних програм гендерної поведінки відслідковуються від античності до нашого часу. Авторка не оминає аналізом радянський період вітчизняної історії, в результаті аналізу якого приходить до переконання що «жіноча доля у цей час видається вкрай непривабливою» (с. 91). Висновком такого історико-теоретичного аналізу є твердження, що «до середини ХХ століття проблема соціального статусу статі не набула особливої популярності і досліджувалася переважно тільки крізь призму патріархального світогляду в основі якого лежав біологічний детермінізм» (с. 90).

Далі авторка аналізує досягнення та суперечності нормативної програми фемінізму і приходить до висновку, що практично до кінця ХХ століття у суспільному світогляді «людськими» майже безроздільно вважалися якості, котрі у традиційній культурі називалися маскулінними. І якраз саме ця обставина стала чинником активізації жіночого руху, оскільки такі переконання зумовили високий рівень гендерної дискримінації. Але вже задовго до виникнення фемінізму, як організованого суспільного руху, були спроби переглянути традиційні погляди на жінку, її призначення та право на вільне особистісне самовизначення. Так були висловлені думки щодо неприродності гендерної нерівності, необумовленості такої нерівності «природою», фізичними задатками, про те, що принизливе становище жіночої статі в суспільстві є виключно результатом історичного розвитку, визначене суспільним інтересом та зовнішнім патріархальним тиском. Велика Французька революція підняла на щит питання рівності та свободи, але всі ці гасла стосувались людини і громадянина взагалі без зосередженості на нюансах свободи жінки. Спроби жінок заявити про себе як осібну групу суспільства не тільки призвели до страти О. де Гуж, авторки «Декларації прав жінки і громадянки», але й до заборони жінкам збиратись у громадських місцях, що була запроваджена якобінцями.

Ольга В'ячеславівна, аналізуючи зрушення в жіночому питанні протягом перших двох десятиліть ХХ століття, пов'язаних з отриманням ними в багатьох країнах Європи та Північної Америки виборчих прав, робить висновок, що прихильники принципу жіночої рівності продовжували залишатись «чужими

серед своїх». Так, наприклад, виключно соціальний підхід до розв'язання питання гендерної рівності та формальне визнання рівноправності жінок і, навіть, створення жінвідділів при органах радянської влади не принесло жінкам справжнього звільнення, а нерідко оберталось новою формою нерівності та експлуатації.

Авторка дисертаційного дослідження, розглядаючи перипетії жіночого руху за гендерну рівність, скрупульозно опрацьовує теоретичний матеріал як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Аналізує дотичні до проблем гендерної рівності явища сексизму, расизму і т. п. Не оминає увагою ліберальні та так звані соціал-фемінні погляди на подолання гендерної дискримінації. Відмічає особливі заслуги радикального фемінізму, зусиллями якого у багатьох країнах світу була запроваджена «політика подібності» та здійснений перехід від вузької сфери жіночої проблематики до більш широкої — соціальної репрезентації статі. При цьому Ольга В'ячеславівна фіксує певні недоліки феміністичної теорії та заснованого на ній руху, однак загальним справедливим висновком є твердження, що «сьогодні вже спостерігаються поступові соціокультурні зміни, зумовлені знеціненням патріархальних відносин та утвердження принципів соціального та тендерного паритету» (с. 109).

Останній параграф другого розділу присвячений соціальній взаємодії на засадах гендерного паритету. В ньому авторка розглядає вплив релігійного світогляду на визнання вторинності та неповноцінності жінки і одночасне визнання культу Марії у християнстві, що свідчить про певні зрушення в напрямку визнання жінки як гідної частини суспільства. В протестантських родинх дослідники відмічають повагу до жінки як здобуток цієї номінації. Це мало такий вплив на деяких феміністок, що вони навіть ратували за необхідність створення жіночої релігії. Врешті-решт, все це призвело до того, що після Другої світової війни була прийнята низка міжнародних документів, які мали на меті подолання гендерної нерівності і засобами права добиватись покращення становища жінок у суспільстві. Відповідні правові документи були прийняті й Україною в часи її незалежності. Усі ці документи переслідували ціль установа «гендерного паритету» як принципу соціальної взаємодії, що має сприяти формуванню горизонтального суспільства вільних людей.

Подальший розвиток вище окреслених ідей призвів до появи концепту андрогенії, сутністю якого є визнання того, що тільки єдність чоловічих і жіночих якостей є умовою істинної людини незалежно від статі. Справжня людина — це вища єдність чоловіка і жінки.

Соціальне подолання статі, однак, не зводиться до спрощеної форми «працівник не має статі» або «на робочому місці чоловік і жінка не мають статевої відмінностей». Ольга В'ячеславівна вірно зазначає, спираючись на авторитет Е. Фромма, що розмивання відмінностей між чоловіками і жінками зумовлює формування пересічних і самотніх особистостей. А це руйнує соціальну взаємодію. Тому більш прийнятною для дисертантки є феміністична стратегія, запроваджена в США у 80-ті роки ХХ століття, що виражається формулою «різні, але рівні».

Феміністичний рух у світі призвів до того, що багато суспільних упереджень щодо соціального потенціалу жінок уже зруйновані. Встановленню

гендерної рівності сприяє перехід розвинутих суспільств до постіндустріального етапу розвитку, де сім'я перестає бути необхідною умовою досягнення соціальної респектабельності. Постіндустріальне суспільство реалізує гендерно нейтральну політику, яка вимагає андрогінного типу особистості. Такий напрямок розвитку має певні недоліки, однак, утвердження гендерного паритету є позитивним, оскільки він сприяє розвитку креативних та вільних особистостей, в яких має велику потребу сучасний рівень розвитку постіндустріального суспільства.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений гендерним ролям в контексті ідентичності, стереотипів та конфліктів сучасної людини. В ньому проводиться аналіз та розмежування гендерних ролей та гендерної ідентичності. Зміни, які відбуваються з людиною протягом життя, модифікують гендерні ролі, але не гендерну ідентичність, зауважує Ольга В'ячеславівна. Гендерна ідентичність є тією константою людського життя, яка мало піддається докорінним змінам, хоч і помітно варіюється як під впливом зовнішніх обставин, так і в процесі особистісного саморозвитку. Сьогодні жінки легко засвоюють традиційні «чоловічі» ролі, хоч не так легко, та все ж засвоюють і чоловіки не притаманні їм в минулому ролі, що вважаються «жіночими». Тим не менш до цього часу в суспільствах панує ціла низка гендерних стереотипів, які зумовлюють суперечності в процесі особистісного самовизначення. Прикладами можуть служити глузливі оцінки тих чоловіків і жінок, які взаємодіють між собою на принципах гендерного паритету.

Панування гендерних стереотипів забезпечує колективна пам'ять. Вона часто підживлюється різними вченнями, щоб утримати панівну у минулому дієву соціальну систему. Але вони несуть із собою не лише закріплення застарілих норм соціальної взаємодії. Стереотипи взагалі і гендерні зокрема відіграють і позитивну роль, забезпечуючи трансляцію суспільного досвіду, відтворенню соціальних стандартів і цінностей. За відсутності стереотипів у суспільстві зростає рівень конфліктності.

Гендерні стереотипи усвідомлюються та засвоюються індивідом у процесі соціалізації і мають виразну етнокультурну специфіку. На їхній базі складаються уявлення про розподіл сімейних і професійних ролей між чоловіками і жінками. Так зазвичай соціальною роллю жінок вважається роль матері і домогосподарки, «берегині». Взагалі знецінення ролі жінки, упередження щодо неї притаманне багатьом національним культурам. Жіноча праця в багатьох із них носила характер обслуговуючий.

Проте авторка, аналізуючи теоретичний доробок О. Вілкової про недоцільність насильницької руйнації гендерних стереотипів, зауважує, що її висновки та теоретичні зауваги попри їхню дискусійність все ж є раціональними (с. 160). Процес трансформації гендерних ролей досить суперечливий. Сьогодні у світі спостерігається як ентропія гендерних ролей, так і ренесанс традиційних гендерних стереотипів. До честі Ольги В'ячеславівни, вона дуже тонко, чуйно аналізує процеси, які відбуваються між статями. Врешті-решт, визначаючи гендерні стереотипи та оцінюючи їхню роль в існування людини і суспільства, вона робить наступний висновок: «Гендерні стереотипи — це історично сформовані у певному суспільстві колективні

уявлення про норми взаємодії представників різних гендерів, котрі визначають ментальну та етнокультурну своєрідність цієї спільноти. Саме завдяки цьому, гендерні стереотипи здатні сприяти відтворенню історичного і культурного досвіду спільноти» (с. 169).

В параграфі, присвяченому гендерним ролям та гендерним конфліктам авторка дисертаційного дослідження аналізує цілу низку конфліктів, які пов'язані з реалізацією гендерних ролей. Це конфлікти, що зумовлені страхом успіху, екзистенційні конфлікти, що виражаються у деструктивних почуттях, почуттях самотності, апатії, депресії. Найчастіше вони виникають у транзитивних суспільствах, які не мають усталеної ціннісної системи та однозначних соціальних стандартів. Не оминула авторка також проблем гендерно-рольового інфантилізму, кроссгендерів, трансгендерів, а також трансвестизму.

Останній розділ присвячений проблемі гендерної рівності в соціокультурному бутті України. В ньому дисертантка розглядає історію розвитку в Україні гендерних відносин, аналізує з позицій, заявлених раніше, їхній стан, досліджує можливості їх оздоровлення в напрямку зняття соціально-культурних бар'єрів, котрі не дають жінкам та дівчатам розвивати свій соціальний потенціал. Все це мало би сприяти утвердженню гендерного паритету. В цьому ж розділі Ольга В'ячеславівна відмічає, що попри гендерну нерівність чоловіків і жінок в Україні становище жіночої статі було традиційно кращим, ніж в інших країнах Європи. Дисертантка це пов'язує з існуванням такого явища, як материзна, що дозволяло жінкам бути дещо економічно незалежними від чоловіків. Такий статус жінки в Україні навіть відбився в мові, коли обраницю чоловіка називають «дружиною», що означає «друг» та порадиця. Проте історичні перипетії українського буття внесли свої «правки». Так запровадження кріпацтва після входження Наддніпрянщини до складу Російської імперії погіршило соціальний статус української людності в цілому, в тому числі і гендерний.

Гендерні стереотипи минулого відзначаються різною життестійкістю, зазначає Ольга В'ячеславівна. Тому не дивлячись на певні прогресивні зміни в покращенні становища жінок, проблеми залишаються. Соціальні зрушення останнього часу супроводжуються процесом перманентного переосмислення гендерних стереотипів, що подекуди зумовлює дискомфорт і тривогу у стосунках між статями. І все ж, зміни у напрямку до гендерного паритету в українському суспільстві відбуваються. Визнаючи позитивність змін, які відбуваються в цій сфері, дисертантка, завершуючи дисертаційне дослідження, все ж чомусь виражає сумнів в стабільності цих процесів, зазначаючи, що «наявність великої кількості гендерних ініціатив... не дає підстав однозначно визначити перспективи та напрям розвитку українського соціуму» (с. 215).

Втім, робота Ольги В'ячеславівни є добротним та завершеним науковим дослідженням, виконана самостійно на кафедрі культурології та філософської антропології факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М. П. Драгоманова в рамках комплексної науково-дослідницької роботи кафедри. Сама дисертація та автореферат оформлені у відповідності з вимогами.

Новизна наукових положень і висновків обґрунтована, результати достовірні та знайшли своє відображення в опублікованих працях. Результати дослідження, положення і висновки, зроблені в дисертації, можуть бути використані в процесі викладання філософської антропології, психології, етнографії та інших дисциплін, а також для подальшого вивчення гендерної проблематики.

Узагальнення дисертаційного дослідження сприятимуть зростанню рівня знань суспільства про дискримінаційні суспільні практики, що породжені патріархальним світоглядом. Окремі положення можуть бути використані у процесі розробки національних стратегій, спрямованих на досягнення гендерної рівності та в ході реформування змісту та методів української освіти. Багато положень дисертації можуть стати теоретичним підґрунтям діяльності культурно-просвітницьких громадських організацій, орієнтованих на розвиток демократичного суспільства в Україні.

Визнаючи високий фаховий рівень виконаної роботи, не зайве висловити деякі зауваження та кілька думок щодо дискусійності окремих тверджень, що містяться в тексті дисертації, а саме:

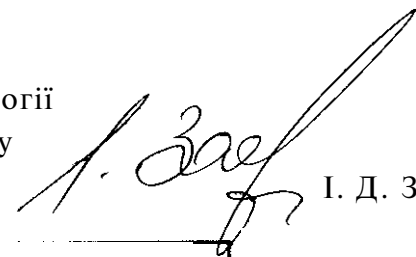
1. Не зовсім є зрозумілою неґація просвітницького світогляду по тексту дисертації (с. 63, 109, 144, 154, 161) і одночасне визнання ролі освіти та знань в подоланні гендерної нерівності. Зокрема, авторка на с. 199, розглядаючи соціальну залежність жінки від чоловіка, зазначає: «змінити таку ситуацію можна тільки засобами освіти». Аналізуючи стратегію ліберального фемінізму, яку, як зрозуміло по тексту, Ольга В'чеславівна в частині просвітництва поділяє, заявлено, що подолання суспільних упереджень можливе через «реформування змісту освіти» (с. 103). Підтримуючи позицію дослідниці І. Клециної, дисертантка визнає, що «гендерна поведінка, а відтак і гендерна роль стає прийнятною тільки завдяки наявності всебічних і ґрунтовних знань про дану роль» (с. 166). А на сторінці 210 вищий рівень гендерної нерівності в сільських районах України прямо пояснює «обмеженим доступом до освіти».
2. Аналізуючи стан гендерної дисгармонії після Другої світової війни, дисертантка, як виходить, поділяє тезу про те, що «свобода людини може реалізуватися тільки за умови відмови від «метанаративу» (с. 99). Проте чіткого розрізнення «метанаративу» і понятійного мислення, як основи істинного розуміння процесів, авторкою не проводиться.
3. Хоч між «виключенням гомосексуальності з переліку хвороб» (с. 197) в українському законодавстві і визнанням Міжнародною класифікацією хвороб у редакції МКД-10 транссексуалізму розладом статевої ідентифікації (с.172) немає прямого заперечення, все ж хотілося б почути від дисертантки більш глибокого аналізу даної колізії.
4. І останнє. Непогано було б використати в роботі матеріали із становища жінок в мусульманському середовищі, оскільки в

умовах сьогоднішнього стану міграції, ця проблема вже є не лише проблемою арабського світу. Очевидно, ця проблематика стане предметом зацікавлення в подальшій науковій роботі Ольги В'ячеславівни.

Висловлені зауваження та побажання подальшого розвитку ідей, закладених в дослідженні, не впливають на високий теоретичний рівень дисертації. Дана робота вносить свій посильний вклад в розвиток знань про тендер та можливість реформувати відносини між статями в напрямку тендерного паритету.

Дисертація Рубан Ольги В'ячеславівни «Трансформація тендерних ролей в бутті сучасної людини» відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року, а її авторка присвоєння вченого ступеню кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 - філософська антропологія, філософія культури.

Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та соціології
Українського державного університету
залізничного транспорту (м. Харків)

І. Д. Загрійчук

Особистий підпис

Завідуючий _____ 20 _____

ГЦ

УкрДУЗТ

